

РЕЦЕНЗИИ И ОБЗОРИ / REVIEWS AND SURVEYS

АКСИОЛОГИЧНИ ПРОБЛЕМИ В СЛАВЯНСКИТЕ ЕЗИЦИ (ТРАДИЦИИ И СЪВРЕМЕННОСТ)

София, Издателство на БАН „Проф. Марин Дринов“, 2020

Рецензията е посветена на сборника „Аксиологични проблеми в славянските езици (традиции и съвременност)“, включващ публикации на участниците в международния проект „Езикова и етнокултурна динамика на традиционните и нетрадиционни ценности в славянския свят“, в който участват учени от България, Русия и Словакия. Статиите са групирани тематично в два раздела: „Аксиологични проблеми в средновековната книжнина“ и „Ценности в традиционната и съвременната култура на славяните“. Представено е и социологическото изследване „Динамика на ценностите в българската култура и език“.

AXIOLOGICAL ISSUES IN THE SLAVIC LANGUAGES (TRADITIONS AND MODERNITY)

SOFIA: PROFESSOR MARIN DRINOV PUBLISHING HOUSE OF BAS, 2020

The review is dedicated to the collection *Axiological Issues in the Slavic Languages (Traditions and Modernity)*. The collection of papers features publications by participants in the international project *Linguistic and Ethnocultural Dynamics of Traditional and Non-traditional Values in the Slavic World*, which brings together scholars from Bulgaria, Russia and Slovakia. The articles are grouped thematically in two sections: *Axiological Issues in Medieval Literature and Values in the Traditional and Contemporary Culture of the Slavs*. The sociological research *Dynamics of the Values in Bulgarian Culture and Language* is also presented.

Темата за ценностите е широко разглеждана още в края на XIX и началото на XX в. Тогава се развива и аксиологията като научно направление, изучаващо тяхната динамика – утвърждаване, преосмисляне, отричане, пренареждане.

Рецензираният сборник съдържа шест студии и две статии на участниците в международния проект „Езикова и етнокултурна динамика на традиционните и нетрадиционни ценности в славянския свят“ в рамките на Програмата ERA.Net.RUS Call 2018 (проект #472-LED-SW) (LED-SW, ДО 02/5 от 24. 07. 2018 г.). Сборникът е последен от колективните публикации по проекта на учени от България, Русия и Словакия. Съставители са проф. д-р Мария Китанова, проф. Ирина Седакова, проф. Петер Женюх, редактор – доц. д-р Ваня Мичева. Статиите са групирани тематично в два раздела: „Аксиологични проблеми в средновековната книжнина“ и „Ценности в традиционната и съвременната култура на славяните“. Представено е и социологическото изследване „Динамика на ценностите в българската култура и език“.

Първият раздел включва четири интересни и приносни публикации, проследяващи различни аспекти на темата за аксиологията и езика в средновековната книжнина.

Изследването на Е. Мирчева *Идолопоклонството, езичниците и еретиците в ценностната система на средновековния българин през погледа на езика* си поставя за цел да проследи по какъв начин, след приемането на християнството като официална религия по време на управлението на княз Борис-Михаил I, първите старобългарски преводачи назовават идолопоклонството, езичниците и еретиците. Очертани са тенденциите в номинацията и се прави опит да бъдат обяснени причините за преводаческите решения. Първите преводи и последвалата традиция недвусмислено назовават християнските храмове с германската заемка *църква*, но езическите светилища в средновековната литература имат изненадващо голям брой имена. Съществуват много прабългарски думи, които поемат имената на профанното и чуждото. Наред със заетите гръцки думи, са създадени многобройни гръко-славянски и прабългарско-славянски хибриди. Веднъж станали част от старобългарската книжнина, думите от този лексикосемантичен клас преминават в книжнината на южните и източните славяни.

Статията на М. Цибранска *Владислав Граматик и средновековното знание* изследва релевантните ценности, отразени в така наречения Загребски сборник от 1469 г. (HAZU, III а 47). Ръкописът е най-обемният автограф на известния книжовник и преписвач Владислав Граматик. В него е събрано различен тип средновековно знание – библейско, историческо, естественонаучно и др. Сборникът се появява след падането на Константинопол под османска власт – период на изпитание за духовните ценности и тяхната вертикална аксиологическа йерархия. Анализът е базиран върху някои от маргиналните бележки на книжовника, които се разглеждат като авторски паратекстове със закодирани когнитивни възприятия, и финалната бележка, така нареченото *Послание на Владислав Граматик към Димитър Кантакузин*, негов меценат и поръчител на сборника, което по същество представлява енкомсион.

Студията на В. Мичева *Ценностите светлина и тъмнина в произведенията на Патриарх Евтимий* представя семантичните и езиковите реализации на ценностите *светлина* и *тъмнина* в историята на българския книжовен език въз основа на лингвистични факти от старобългарските класически произведения и от оригиналните съчинения на Патриарх Евтимий. Авторката изследва ценностите *светлина* и *тъмнина* в текстовете с оглед на връзката им с християнските идеи и митологичните представи в традиционната култура. Проучването на ценностите *светлина* и *тъмнина* в средновековната българска книжнина обогатява представата на съвременния човек за най-значимите християнски ценности и доказва, че някои от репрезентантите на проучваните ценности са съхранени през цялото Средновековие до Предвъзраждането.

Статията на словашката изследователка Л. Вилшинска *Монашеският живот на границата на латинския и византийския славянски в контекста на неговите традиционни ценности: историко-културен поглед* е посветена на василианската писмена традиция на границата на XVIII и XIX век в контекста на историческата Мукачевска епархия, където преминава историческата гра-

ница в езика и културата на християнския Изток и християнския Запад. Под влиянието на Йоаникий Юрай Базилович ОСВВ (1742–1821), василиански монах и протоигумен, в Мукачевската епархия настъпва духовна експанзия на василианските монаси. Чрез аскетичното творчество на Базилович авторката се фокусира върху отделните аспекти на идеалния монашески живот според византийската традиция в контекста на традиционните му ценности (*призвание, колектив, вяръност, молитва, пост, работа* и др.).

Публикациите във втория раздел са посветени на ценностите в традиционната и съвременната култура на славяните.

М. Китанова и Цв. Ангелова разглеждат *Концептът семейство през призмата на анкетните данни*. Въз основа на резултатите от два типа анкети – затворени (с избираем отговор) и асоциативни, проведени с българи на различна възраст и с различно образование, е разгледано отношението *семейство – дом*. Резултатите от анализа са представени във вид на графики, като се оформят и основните профили на концепта *семейство* в българския език.

Проучването на И. Седакова и К. Мичева-Пейчева *Стратегия за изучаване на ценностите в езика и традиционната култура на славяните* предлага нов подход към ценността чрез анализ на проявленията на антиценността в диахронен и синхронен план. Използвани са лингвистичните данни от апокрифните молитви и от руски и български названия на негативни ценности от два етнолингвистични речника. Антиценностите в текстовете са изследвани с оглед на връзката им с християнските идеи и митологичните представи в традиционната култура.

Изследването на Й. Кирилова *Понятийна и образна част на концепта душа в българските паремии (в съпоставка с концептите ум и сърце)* се занимава с проблема за концептуализацията на *душата*. Разглеждат се понятийната и образната част на концепта *душа*, като се интерпретират концептуалните признаци на *душата*, реализирани в паремиологичния фрагмент от езиковата картина на света. От образната част на концепта *душа* вниманието е съсредоточено върху структурните метафори, представени в съпоставка със същите метафори при концептите *ум* и *сърце*, разработени самостоятелно от авторката в други нейни публикации.

В статията на К. Женюхова и М. Валенцова *За ценностните константи в традиционната култура на словаците: етнолингвистичен анализ* се прави аксиологичен анализ на понятието *болест* и свързаните с него понятия *живот, смърт, справедливост, грях* и *наказание* в словашката традиционна народна култура и в повествователните жанрове на словашката народна проза. Тъй като човешкото здраве е жизненоважна ценност, съществуват препоръки за неговото съхраняване, както и различни забрани, чието нарушаване води до загубата му. Оценката на здравето като абсолютна ценност и на болестта като абсолютна антиценност в традиционната култура е нееднозначна и категорична и зависи от конкретни ситуации и нарушаването на определени обществени норми.

В статията на А. Леонтиева, Ек. Струганова *В търсене на традиционните ценности: експедиция в българо-турското село Славяново* са представени резултатите от експедиция, проведена през 2019 г. в Славяново, Търговишко.

Селото е избрано заради неговия смесен етнически състав. Целта, която следват авторките, е да съберат и анализират езикови, етнологички и исторически материали за ценностите в населени места със смесено население. Получените сведения им дават основание да направят изводи за постепенно преодоляване на културните различия между двете съжителстващи етнически групи (българи и турци) и за заимстване и проникване на езикови елементи (при доминиране на официалния български език). В резултат от анализа на религиозния живот и наблюдението върху ежедневието на жителите на селото авторките стигат до заключението, че традиционните ценности, макар и в леко модифицирана форма, са запазени.

В сборника са представени и резултатите от социологическото изследване на А. Конова и П. Конов *Динамика на ценностите в българската култура и език*. Целта на проучването е да бъде получена актуална информация за отношението към ценности като *родина, семейство, здраве, справедливост, народ, патриотизъм, солидарност, свобода, религия, национален език* чрез групово фокусирана дискусия и анкетен контролен метод. Задачите, които си поставят изследователите, са: да установят с какво се асоциира всяка от изброените ценности; какво означават те за участниците; какви чувства предизвикват у тях; има ли промяна в посочените ценности в последните десет години; каква е степента на значимост на посочените ценности за всеки участник; доколко придържането към определени ценности предизвиква конфликтни ситуации в общуването с хората. Изследвана е също степента на промяна в отношението към думата *свобода* в сравнение с проведено преди пет години проучване чрез метода на анкетирането. Получените резултати са обобщени графично.

Публикациите, включени в сборника *Аксиологични проблеми в славянските езици (традиции и съвременност)*, са изпълнени на високо професионално равнище. В диахронен и синхронен аспект в тях са разгледани значими аксиологични проблеми в езика и културата на българи, словаци и руснаци, предложени са и нови подходи към изследването на ценностите. Сборникът би бил интересен за учени от различни области на хуманитаристиката – езиковеди, историци, фолклористи, етнологи, психолози и др.

Марияна Витанова / Mariyana Vitanova

✉ Доц. д-р Марияна Витанова

Секция за етнолингвистика

Институт за български език „Проф. Л. Андрейчин“ при БАН

бул. „Шипченски проход“ 52, бл. 17, 1113 София, България

marvit@abv.bg

✉ Assoc. Prof. Mariyana Vitanova, PhD

Department of Ethnolinguistics

Institute for Bulgarian Language, Bulgarian Academy of Sciences

52 Shipchenski prohod, Bl. 17, Sofia 1113, Bulgaria

marvit@abv.bg